

SIS CARTES INÈDITES DE JACINT VERDAGUER

Joaquim MOLAS

Pel seu rigor de mètode i per la seva riquesa d'informació, els onze volums de cartes publicats fins ara per Josep M. de Casacuberta i per Joan Torrent i Fàbregas constitueixen una veritable fita dels estudis verdaguerians. Per això m'ha semblat que, a l'hora de commemorar els noranta anys de Torrent i Fàbregas, podria resultar oportú de donar a conèixer set noves cartes, sis d'elles, absolutament inèdites, i contribuir, així, ni que fos de manera molt modesta, a la seva obra magna. Probablement, de les set, les més interessants són l'adreçada a Antoni de Bofarull, per la data i el to de l'escriptura, que revela una adolescència plena d'ambició literària, i les tres adreçades a Apelles Mestres, pel fet de deixar entreveure les possibles relacions entre dues de les figures que protagonitzaren la gran escissió de la poesia catalana dels darrers decennis del segle XIX. Com Casacuberta i Torrent, reproduïxo amb tota fidelitat la lletra del manuscrit, però em permeto de regularitzar la puntuació i posar en cursiva els títols dels llibres al·ludits.

I

A Antoni de Bofarull

Pel que sé, les relacions entre Bofarull i Verdaguer, que militaren en dos grups «lingüístics» oposats, el primer, com a cap visible d'un d'ells, i el segon, com a acòlit de l'altre, dirigit per Marià Aguiló, no arribaren a tenir mai un volum apreciable. Segons la carta que publico, es conegueren el 1865, amb motiu dels Jocs Florals, que, aquell any, foren presidits per Bofarull i en els quals Verdaguer fou premiat per primer cop (cf. també Casacuberta, *Ep.*, núm. 7). El 1866, hi coincidiren de nou, aquesta vegada, com a concursants al mateix premi, un clavell d'or i de plata. I, si més no, tornaren a trobar-se de forma «oficial» en els del vint-i-cinquenari, que, com els del 59, foren presidits per Milà i en els quals Bofarull actuà de secretari. En aquesta ocasió, Verdaguer hi guanyà, amb la famosa oda *A Barcelona*, el premi extraordinari ofert per «La Revista Literària». Bofarull, en la seva qualitat de secretari, dedicà al poema uns mots més aviat freds, que, sens dubte, contrasten amb l'èxit immediat de públic. El premi, diu, «l'ha adjudicat lo Consistori á la composició dirigida *A Barcelona*, que porta per lema la molt hermosa saluta-

ció de Cervantes *Barcelona, archivo de la cortesía, albergue de los extrangeros, etc.*, per ser un panegirich entusiasta, de bona forma, que habilment ha sabut realçar l'autor, ab tot y lo material del assumpto, y ab la circumstancia de que may decau la entonació lírica». ¹ Altrament, Verdaguer, en fer, per a la sessió necrològica que la Reial Acadèmia de Bones Lletres dedicà a Rubió i Ors, una revisió de la poesia catalana contemporània, alludí a Bofarull en tres moments, tots tres obligats pel discurs: en el primer, el qualificà de «fogós company d'Adolf Blanch»; en el tercer, de personatge «incansable», autor del «valiós llibre *Los Trobadors Nous*». I, entre l'un i l'altre, de «poeta historiador», seguidor, com Balaguer, l'altre «poeta historiador», del Gaiter i de la seva cort fluvial. O, en el cas d'aquests, «muntanyenca». ²

Riudeperas, 14 de maig de 1866

S.D. Antoni de Bofarull

Molt Sr. meu: muchas vegadas hauria pres la ploma pera donarli las degudas gracias pels bons recorts¹ que al pages de Montanya quedan de V., de 'ls tres dias que passà aprop seu, que pera mi foren los millors de la vida.² sinò hagués contat poderlashi donar avans de gayre de paraula. Mes per mala ventura, quantas voltas he fet promesa de tornar á vèuerlo, he trobat un entrebanch que ha esbullat mon somni falaguer y, al cap d'un any, que ab ilusions y desenganys he vist passar, me trobo ab que encara ni esperansas tinch de baixar á Barcelona de molt temps. Persò avuy, a pesar del esporugüiment que al tractar ab los primers paladins de la destronada reyna de nostra patria se 'm posa dabant, li endresso aquestas quatre rallas ab l'escusa de donarli la enorabona baldament pera quedar ofegadas entre ls picaments de mans que al voltan de V. en lo dia de la lluyta s'aixecaren y que 'l ressò de las serras catalanas nos porta afins assi dalt en aquest racó de Montanya.³ Li faig saber que curso lo ters any de Teologia però que no faig progressos que diguessen, porque com ja sab V. los rierons y boscurias de ma terra me tenen robats lo cor y l'anima.⁴

[...] racions que del cel me devallan, y las traslado al paper [...] ensenyaments que 'm doná V. dels que no s'ha olvidat un punt [...] pensa olvidarse may aqueix. S.S.S.Q.B.S.M.

Jacinto Verdaguer

En poder de Joaquim Molas.

Aquesta carta, que, en desfer-se la casa Bofarull, de Reus, fou rescatada pels meus bons amics Rosa Cabré i Ramon Gomis, als quals vull agrair públicament el fet d'haver-me-la deixada en dipòsit, té un esquinç a l'angle superior de la dreta, esquinç que impedeix de llegir el començament de les tres primeres ratlles de la segona cara.

1. «pels bons recorts» afegit entre línies.

2. Es refereix als dies del mes de maig del 65 que passà a Barcelona per assistir als Jocs Florals, on es presentà vestit de pages i on fou premiat amb el segon accésit a

l'Englantina i amb un «amaranto de or y plata». Sobre la tria del vestuari, que produí una profunda emoció i que donà lloc a tota mena de simbolismes, cf. J. COLLELL, *In illo tempore...*, dins J. VERDAGUER, *Dos mártirs de ma patria o sia Lluçà y Marcià*, Vic, Gazeta Montanyesa, 1907, ps. xii-xiv.

3. En efecte: Bofarull, en competència, si més no, amb Ubach i Vinyeta i amb Verdaguer, guanyà el premi ofert al millor poema sobre les gestes del general Manso, heroi de la Guerra del Francès. Ubach i Verdaguer guanyaren, cada un, un accèssit, el segon, amb el poema *Al héroe montanyés En Josep Manso*, que, més endavant, reproduí a *La garba montanyesa. Recull de poesies del Esbart de Vich*, Vic, Estampa y llibreria de Ramon Anglada, 1879, ps. 115-119, i que, refet de dalt a baix, incorporà al volum *Pàtria*, Barcelona, Estampa de Fidel Giró, 1888, ps. 44-46.

4. Verdaguer aprofita l'ocasió per fer saber a Bofarull que, malgrat el «suspensus» del mes de juny de l'any anterior, ha aconseguit de passar curs i continua amb les seves aficions líriques, que anteposa als estudis acadèmics. Sobre el trasbals que li produí el «suspensus», cf. J. COLLELL *ob. cit.*, xv-xxviii.

II

A Artur Gallard

Artur Gallard, un industrial prominent del ram de la tintoreria, va ser inclòs, com a poeta, en dos reculls emblemàtics, el *Llibre de la pàtria* i el *Llibre de l'amor*, apareguts, tots dos, el 1882, però no en el tercer, el *Llibre de la Fe*, aparegut l'any següent. Va ser redactor de «La Renaixensa» i de «La Publicidad». I va col·laborar amb poemes i articles en diversos fulls periòdics, entre d'altres, en «Lo carril de Vilanova», el «Diari Català» i «La Il·lustració Catalana». Casacuberta i Torrent publiquen una sola carta de Gallard, datada el 23-XII-85, en la qual aquest confessa a Verdaguer l'admiració que sent per la seva producció poètica i li demana, per a «La Publicidad», un cant del *Canigó*, quan el poema està tot just a punt de sortir (*Ep.*, núm. 499). El fet que Verdaguer, amb motiu de la mort de la mare, adrecés a Gallard la carta de condol que reproduïxo en aquestes notes, fa pensar que, malgrat les diferències d'ideologia, hi hagué entre l'un i l'altre uns lligams prou forts, nascuts probablement de la comuna dedicació poètica.

†

Barcelona, 28, janer, 1883*

Amich y confrare:

Per ser dias de tribulació per mi los de la mort de vostra mare, no us pogui enviar lo pèsam.¹ Rebeulo donchs ara, que si es à deshora es de cor. La perdua de la mare es sempre dura; deu anys ha que he perduda la meua y encara tot

sovint la somio. Pobres mares! apar que sen vajan avans que 'ls fills per cridar-los y prepararlos lo lloch en patria millor. Deu la tinga en sa santa gloria y vos vos done l consol que us desitja vostre afim a. y s.

Jacinto Verdaguer, Pbre.

En poder de Valentina Rcnart, néta del destinatari.

Paper amb orla de dol.

1. La mort de la mare de Gallard, Caterina Tressens i Bosch (17-I-83; cf. «La Renaixensa», 18-I-83), coincidí amb la d'Antoni López, primer marquès de Comillas, esdevinguda la nit del 16 al 17 de gener. A més, a la mort del marquès, s'ajuntà una forta recaiguda en la salut del seu fill Claudi, que, segons Verdaguer, féu «témcr, a les persones que l'estimavem, que la mort del pare podia ser ocasió remota ò pròxima de la mort del fill». I, per últim, Verdaguer dedicà aquests dies a compondre el poema *A la mort de D. Antoni López*, que fou publicat a «La Il·lustració Catalana», corresponent al 30 de gener, i reproduït a *Caritat. Poesies de Mossen Jacinto Verdaguer estampades a favor de les víctimes dels terratrèmols*, Barcelona. Llibreria d'Alvar Verdaguer, 1885, ps. 67-69. Sobre les «tribulacions», cf. les cartes a Jaume Collell, datada el 19-I, a Teodor Llorente, datades el 24 i 25-I, i a Melcior de Palau, datada el 5-II (Casacuberta-Torrent, *Ep.*, núms. 328, 330, 331 i 334).

III

A. J. M. Valls i Visens

Josep M. Valls i Visens, banquer com el seu pare, Magí Valls i Bosch, i com el seu germà Agustí, «era més aviat alt, escardalenc, bru de rostre, negre de cabells i barba, ulls una mica sortits i grossos, mirada observadora però afable. Era elegant en el vestir i caminava pausadament, dretíssim i el cap lleugerament enrera. Si bé li agradava conversar no era amic de fer bromes».³ Milità a les files de la Unió Catalanista. I, entre els seus amics i assessors, comptà amb Àngel Guimerà i Josep Torras i Bages. Altrament, amb el seu germà, que tingué com a confessor a Verdaguer i que, com aquest, féu una reelaboració en vers del *Llibre d'Amic e Amat*, participà amb versos i diners a la corona montserratina del 81 (cf. *Ep.*, núms. 254-55). I, com diu el seu fill, no solament fou subscriptor de «La Renaixensa», sinó també «un protector efectiu, puix hi abocà una pila de mils de pessetes».⁴ Valls, entre d'altres obres, publicà quatre novel·les amb el pseudònim de «Josep M. del Bosch-Gelabert», format amb el segon cognom dels seus pares: *Mas memorias (Cartas a un amich)* (1882), *L'Exemple*, 2 vols. (1885), *Guideta* (1887) i *Lo segador* (1892). Segons el fill, en la primera, contà els amors amb la que, després, seria la seva muller. I, de manera paral·lela, en la titulada *Guideta*, que és objecte de les dues cartes que publico, contà els del seu pare.

*Vigilia de Tots Sants 1887**Mon estimat amich y confrare:**Sortint d'exercicis espirituals en que he passat una setmana, me trobo á casa ab la visita de vostra darrera filla Guideta.¹**Lo nom m'ha agradat y l'obra que sols he pogut encetar m'agrada mes encara. Dei vos la beneesca, y beneesca á tota vostra familia per mi tan cara.**Vostre de cor, en Jesus,**Jacinto Verdaguer, Pbre.*

En poder de Xavier Valls, nét del destinatari.

i. J. M. DEL BOSCH GELABERT, *Guideta. Novela de costums*, Barcelona, Imprempta «La Renaixensa», 1887. La dedicatòria de l'exemplar porta la data del 26-X-1887 (Cf. *Ep.*, núm. 662, n. 3).

*Mon bon amich:**Mossen Collell m'encomana que us envie la adjunta fulla bibliografica¹ ab la petició de vostres sanitoses y belles obres. Ell mateix me promete ocupar-se de la Guideta,² que he llegit ab veritable plaer.**Vostre de cor**Jacinto Verdaguer, Prebere.*

En poder de Xavier Valls, nét del destinatari.

Targeta de visita sense data, que constitueix la resposta a la carta de Valls datada el 2-XI-87 i resumida per Casacuberta i Torrent dins l'*Ep.*, núm. 662.

1. Aquesta «fulla bibliografica», probablement un retall de «La Veu» montserratina, no s'ha conservat.

2. Segons Casacuberta-Torrent, «La Veu del Montserrat» no publicà mai cap ressenya de la novel·la (*Ep.*, núm. 662, n. 4).

IV

A Apeles Mestres

Pel que sembla, Mestres i Verdaguer es conegueren relativament aviat. Segons Poch i Boada, ho feren l'any 1868, a la tertúlia del Cafè Suís,³ però,

per moltes raons, resulta difícil d'admetre una data tan primerenca com aquesta. En qualsevol cas, el 1877, Mestres, amb motiu de l'èxit floral de Guimerà i de *L'Atlàntida*, ja dissenyà una esplèndida alegoria per a «La Llumanera de Nova York» (núm. 27, p. 4). I, un cop mort Verdaguer, es mantingué fidel al seu record fins als darrers moments. El 1927, sense anar més lluny, destacà, entre els seus poetes preferits, La Fontaine, Goethe, Heine, Cervantes, Verdaguer i Guimerà (més el cançoner popular del país).⁶ I, dos anys després, prologà l'antologia preparada per Lluís Guarnier i editada per la CIAP.⁷ Malgrat tot, les relacions entre l'un i l'altre, que assoliren el grau més alt de temperatura cap a la meitat dels anys noranta, quan tots dos es trobaven en plena crisi personal, no foren ni fàcils ni profundes. Tots dos militaren en camps ideològics i literaris, més que oposats, enfrontats, molt sovint, amb violència (cf., si més no, les queixes que contenen les cartes que publico). Així, no solament caldria realitzar un estudi de les relacions personals i professionals, que ja ha iniciat Antoni Boada, ni que sigui amb alguna vacil·lació de mètode,⁸ sinó també, i sobretot, el d'aquestes oposicions. Per exemple, tots dos 1) defensaren models de llengua diferents i, de fet, Mestres, el seu, el definí per oposició al dels Jocs i, per tant, al de Verdaguer; 2) alternaren la producció narrativa amb la lírica, però Verdaguer, més sensible a les imposicions escolars i als gustos romàntics, optà per la gran construcció èpica i per vehicular la seva intimitat a través de trames allegòriques, mentre que Mestres, més sensible als nous temps, intensificà l'intimisme pur, fragmentari, a mitja veu, i prengué posicions narratives més o menys properes a les de la novel·la; 3) proposaren versions molt diferents, potser fins i tot amb intenció polèmica, d'un gènere, l'idilli, més pròxima a la de Lamartine, el primer, i el segon, a la d'un fals «classicisme» de ressons presumptament «realistes»; 4) treballaren amb models molt diferents de cançó popular, Verdaguer, amb la pròpia de la tradició rural, Mestres, amb la de tradició urbana, etc. Ara: tots dos 1) cregueren en el poder taumatúrgic de la poesia, potser, el primer, en una línia més romàntica (*Què és la poesia?*), i el segon, en una altra de netament pre-rafaelita (*Aparició, Poder de la poesia*); 2) Mestres, en una poema aparegut el 1881, *La nit del bosc*, personificà els diversos elements de la naturalesa i imaginà per a ells una acció dramàtica, no sé si en uns termes semblants als del *Canigó*, aparegut al cap de quatre anys; 3) Verdaguer, pressionat pels canvis poètics produïts al llarg dels anys 80-90, intentà d'adaptar-s'hi i conreà el poema curt i intimista que havia propugnat Ramon D. Perés i que havia dut a la pràctica Apelles Mestres (cf., poso per cas, el *Roser de tot l'any* i, sobretot, *Flors del Calvari*) i, d'altra banda, 4) un tipus molt determinat de balada (*Lo Castell, Lo comte Arnau*); per contra, 5) Mestres utilitzà algunes imatges i alguns símbols verdaguerians, com el del rossinyol, etc.

Vigília de Nadal 1892

Sor. D. Apeles Mestres

Mon bon amich y confrare:

Grans merces per son ultim poemet L'Estiu de Sant Martí,¹ que acabo de llegir.

Lo trobo tan delicat y bonich que m'enamoraria si no m'hi faltàs una ulladeta del sol de la fe que baixa á la terra quelcom del paradís.

Desitjantli un bon dia de Nadal, bon any y bon sempre, quedo son affm. s. y a.

Jacinto Verdaguer, Pbre.

Per disposició testamentària, Joaquim Renart repartí el llegat Apelles Mestres entre l'Arxiu Històric de la Ciutat i la Biblioteca dels Muscus d'Art de Barcelona, però es reservà per a ell una mínima part, la més íntima i la més lligada al món literari. Així, en el seu copió arxiu, hi ha, al costat dels papers personals i familiars, entre ells, els del seu sogre, Artur Gallard, les primeres edicions dels llibres de Mestres, dedicades a la muller o al mateix Renart i, molt sovint, amb correccions autògrafes, alguns àlbums de fotografies i de dibuixos, una pila d'esborranys i de manuscrits i una part de l'epistolari, sense anar més lluny, les mostres que reproduïxo. Dono públicament les gràcies a la senyora Valentina Renart, primer, per haver-me ensenyat tots aquests papers i, segon, per haver-me facilitat fotocòpia de les cartes de Gallard i de Mestres.

Capçalera: gravat del Cor de Jesús amb la llegenda «Dulce corazón de Jesús, haz que te ame sin cesar».

1. A. MESTRES, *Estiu de Sant Martí. Poema*. Il·lustrat per l'autor. Barcelona, Llibreria Espanyola, 1892 [1893].

3 febrer 1894

Sor. D. Apeles Mestres

Molt estimat amich y confrare:

He rebut ab la seva afectuosa lletra sos dos ultims llibres Odas serenas y Novas Baladas,¹ que he trobades plenes de frescor, de poesia y d'inspiració, sols hi trobo á faltar un raig del sol del Evangeli.

Si hagues begut en aquella Font de que parlava Jesucrist á la Samaritana, si scires donum Dei, altres poesies escriuria!

Li he remes ja ma Fugida á Egipte.² En aixó'ns avenim, que ls dos fem los llibres á parells. Deu fassa que'ns avingam ab la salut,³ ab tal que sia V. qui m seguesca á mi, que cada dia la tinch millor, gracies á la Mare de Deu, en quina Casa habito,⁴ á la disposició de V. seu affm. s. y a.

Jacinto Verdaguer, Pbre.

En poder de Valentina Renart. Publicada per Boada, *ob. cit.*, 53-54, amb algun petit error de transcripció.

Capçalera: gravat de la Puríssima amb la llegenda «Llena eres de gracia, el Señor es contigo (El ángel a María)». Resposta a la carta de Mestres datada el 28-I-1894 i publicada per Casacuberta-Torrent, *Ep.*, núm. 1000.

1. A. MESTRES, *Odas serenas*, Barcelona, Impremta d'Espasa y C^a, 1893; *Novas baladas*, Barcelona, Impremta d'Espasa y C^a, 1893.

2. J. VERDAGUER, *Fugida a Egipte*, Barcelona, Tip. «La Ilustración», 1893.

3. No hi ha cap estudi sobre la malaltia que afectà Mestres i que el retingué reclòs a casa seva durant sis o set anys; provisòriament, *cf.*, a més de la carta del 28-I-94, BOADA, *ob. cit.*, 19-21, i Plàcid VIDAL, *L'assaig de la vida*, Barcelona, 1934, ps. 42-45.

4. Es refereix al Santuari de la Gleva, on residia des del 26-V-1893 (*cf.* J. TORRENT I FÀBREGAS, *Mossèn Cinto a la Gleva. La gestació del drama verdaguerià*, Barcelona 1965, p. 27).

J. M. J.

Amich:

V. m'endevina l gust: coneix a Heyne y l admiro,¹ mes sempre dich mala-guanyada poesia per belleses que tants anys ha son pols y² cendra! Jo voldria tot l'encens per Deu. No obstant no totom ha de ser com jo. Admiro al autor y al traductor, que llegiré, si á Deu plau, moltes vegades.³

Gracies mil y mane y dispose de son afm. a. y s.

Jacinto Verdaguer, Pre.

En poder de Valentina Renart.

Resposta a la carta de Mestres, datada el 25-X-1895 i publicada per Casacuberta-Torrent, *Ep.*, núm. 1149. La carta de Verdaguer, sense data, deu ser lleugerament posterior, potser del mes de novembre.

1. Verdaguer podia conèixer la poesia de Heine, que assolí una gran difusió per tot Espanya a partir de la traducció d'Eulogio Florentino Sanz («Museo Universal», 1857), a través de les versions castellanes de Teodor Llorente, aplegades a les *Leyendas de oro* (1875) i a les *Poesías de Heine. Libro de los cantares* (1885), o a través de les nombroses versions soltes incloses en llibre o en revista, com, per exemple, les aparegudes en castellà al «Museo Universal» (M. Gil y Sanz, *Intermezzo*, 1867) i a «La Abeja» o les aparegudes en català a *Lo brot d'Achs* (1866), de F. P. Briz, l'«Eco de Euterpe» (Francesc Morera, 1869), «La Il·lustració Catalana» (J. Montserrat i Archs, 1880), «La Lluanera de Nova York» (B. Giberga, 1881), etc.

2. En el manuscrit «polsy y».

3. H. HEINE, *Intermezzo (Lyrisches Intermezzo)*, traducció catalana per Apelles Mestres, Barcelona, Llibreria espanyola, 1895.

Notes

1. A. de BOFARULL, *Discurs y memoria del Sr. Secretari*, dins *Jochs Florals de Barcelona. Any XXV de llur restauració*, Barcelona 1883, p. 55.

2. J. VERDAGUER, *Recort necrològic de l'Excm. Sr. D. Joaquim Rubió y Ors*, dins *Discursos-articles-pròlegs* (OC. XXVI), Barcelona, Il·lustració Catalana, s.a., ps. 94, 110 i 101. Sobre el sentit del terme «Muntanya», cf. CASACUBERTA, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, núm. 6, n. 8; també J.M. FRADERA, *Entre la Muntanya i Babilònia: nota sobre el substrat ideològic del primer Verdaguer*, dins *Anuari Verdaguer 1986*, Vic, Eumo Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1987, ps. 131-138, i J. REQUESENS, *La muntanya, un concepte de pàtria en la Renaixença*, dins *Anuari Verdaguer 1988*, Vic, 1989, ps. 77-101.

3. M. VALLS i MARTÍ, *Records de família*, mecanoscrit datat a «Barcelona, dia de la Transfiguració del Senyor de 1948», en poder de la senyora Carmelina Valls, p. 14. Dono públicament les gràcies a la Sra. Valls pel fet d'haver-me proporcionat una fotocòpia de les cartes que reproduceixo i d'haver-me deixat consultar les memòries inèdites del seu pare.

4. VALLS i MARTÍ, *ob. cit.*, 17.

5. A. BOADA, *L'amistat d'Apelles Mestres i Jacint Verdaguer*, dins *Apelles Mestres: franciscà o descregut?*, Barcelona, 1980, p. 39.

6. J. NAVARRO-COSTABELLA, *Homes de Catalunya: Apelles Mestres*, «Llegiu-me», II: 6 (1927), 249.

7. *Antologia lírica de Jacinto Verdaguer*, selecció, traducció y notes de Luis Guarnier, prólogo de Apelles Mestres, Madrid, CIAP, 1929.

8. A. BOADA, *ob. cit.*, 39-60.